

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
सम्माननीय का.मु. प्रधान न्यायाधीश श्री कल्याण श्रेष्ठ
माननीय न्यायाधीश श्री देवेन्द्र गोपाल श्रेष्ठ

आदेश

070-WO-0426

विषय:- परमादेश समेत

जिल्ला मुगु, श्रीकोट गा.वि.स., वडा नं. १ घर भै मुगु जिल्लाबाट संविधान सभाको निर्वाचित सदस्य मोहन बानिया	१	रिट निवेदक
काठमाडौं जिल्ला, काठमाडौं महानगरपालिका, वडा नं. १० थापागाउँमा कार्यालय भएको उपभोक्ता हित संरक्षण मंच नेपालको तर्फबाट अधिकार प्राप्त भै आफ्नो हकमा समेत अधिवक्ता विष्णुप्रसाद तिमिल्सिना	१	

विरुद्ध

नेपाल सरकार, स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय, रामशाहपथ, काठमाडौं	१	विपक्षी
स्वास्थ्य सेवा विभाग, टेकु, काठमाडौं	१	
जिल्ला स्वास्थ्य कार्यालय, गमगडी, मुगु	१	
मध्य पश्चिमाञ्चल क्षेत्रीय स्वास्थ्य निर्देशनालय, सुर्खेत	१	
प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय, सिंहदरवार, काठमाडौं	१	
राष्ट्रिय योजना आयोग, सिंहदरवार, काठमाडौं.....	१	

नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ३२ तथा धारा १०७(२) बमोजिम यस अदालतको असाधारण अधिकार क्षेत्र अन्तर्गत दायर हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको संक्षिप्त तथ्य र आदेश यसप्रकार छ:-

म निवेदक मोहन बानिया मुगु जिल्लाबासी नेपाली नागरिक भै मुगु जिल्लाबासी उपभोक्ताको हकतित संरक्षणका साथै नेपालको संविधान निर्माणका लागि संविधान सभाको दोश्रो निर्वाचनमा निर्वाचित

सभासद तथा उपभोक्ता समेत हुँ । त्यसैगरी उपभोक्ता हित संरक्षण मन्त्र नेपाल २०५१ सालमा जिल्ला प्रशासन कार्यालय काठमाडौँमा दर्ता भै सो समयदेखि हालसम्म अविछिन्न रूपमा उपभोक्ता हित संरक्षणको क्षेत्रमा कार्यरत भएको सामाजिक संस्था हो । मुगु जिल्लाको भिई र धैनकोट गा.वि.स.मा रुघाखोकी, ज्वरो आउने र टाउने दुख्ने लक्षण रहेको अज्ञात रोगका कारण गत २०७० साल मंसिर १९ गते देखि ३० गते सम्म ११ दिनका बीच १५ जनाको मृत्यु भै सकेको र दर्जनौको संख्यामा सिकिस्त विरामी परी अकाल मृत्युको मुखमा रहेका र हालसम्म विपक्षीहरुबाट उपचार र रोकथाम सम्बन्धमा वेवास्ता गरेको अवस्था छ । उक्त गम्भीर स्वास्थ्य समस्या भोगी रहेका दुर्गम मुगु जिल्लाका गाउँबासीहरुको समस्यालाई तत्काल समाधान गर्न स्वास्थ्य टोली खटाई उपचार गरी मानिसलाई मृत्युबाट जोगाई त्यस क्षेत्रका जनताको स्वास्थ्य, शरीर, सम्पत्ति सुरक्षा गरी स्वास्थ्य रूपमा बाँच्न पाउने हकको संरक्षण गर्नुपर्नेमा राज्यका जिम्मेवार निकायहरुबाट उक्त तत्परता र संवेदनशीलता नदेखाई मानिसहरु उपचार नपाई छटपटाई मरी रहेको टुलुटुलु हेरी बसिरहेको अवस्था विद्यमान छ ।

उल्लिखित अवस्था मानिसको बाच्न पाउने हकसँग सम्बन्धित गम्भीर सार्वजनिक सरोकारको विषय भै उपचारको लागि अन्य प्रभावकारी कानुनी बाटो समेत नभएकोले नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ३२ तथा १०७(२) बमोजिम यो निवेदन लिई उपस्थित भएका छौं । डाक्टरको अभाव, औषधीको अभाव वा समयमा उपचार नपाएका कारणबाट विरामी मर्छु भने त्यसको जिम्मेवारी सरकारले लिनुपर्छ भनी कमल निओल विरुद्ध नेपाल सरकार प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय समेत भएको परमादेशको रिटमा सम्मानीत अदालतबाट (ने.का.प. २०६८, नि.नं. ८६४७ अंक ७, पृष्ठ ११४२) मा सिद्धान्त समेत प्रतिपादन भएको छ ।

अतः रोग प्रभावित क्षेत्रमा सिकिस्त विरामीहरुको उपचार र रोगको निदानका लागि तत्काल विशेषज्ञ सेवा सहितको उच्चस्तरीय स्वास्थ्य टोली गठन गरी स्वास्थ्य उपचार सहितको औषधी उपलब्ध गर्नु गराउनु र सोको जानकारी समेत यस अदालतलाई दिनु साथै उक्त उपचारको अनुगमन जिल्ला अदालत मुगुबाट गरी सोको प्रतिवेदन सर्वोच्च अदालतमा पेस गर्नु भनी विपक्षीहरुका नाउँमा परमादेशको आदेश जारी गरिपाउँ । मुगु जिल्ला लगायत कर्णाली अञ्चलका सबै जिल्ला, गाउँ इलाका स्तरका स्वास्थ्य संस्थाहरुमा पर्याप्त औषधी, दक्ष जनशक्ति र आवश्यक उपकरण सहितको गुणस्तरीय आम उपभोक्ताको पहुँचयोग्य स्वास्थ्य सेवा उपलब्ध गराउन आवश्यक कार्यक्रम तथा पर्याप्त बजेट व्यवस्था गरी गराई सोको कार्यान्वयन गर्नु गराउनु भनी विपक्षीहरुका नाउँमा परमादेश आदेश गरिपाउँ । निवेदन मागबमोजिम परमादेश आदेश जारी गर्न लामो समय लाग्ने भएकोले विरामीहरुको उपचार र रोगको निदानका लागि तत्काल विशेषज्ञ सेवा सहितको उच्चस्तरीय स्वास्थ्य टोली आदेश

प्राप्त भएको २४ घण्टा भित्रै रोग प्रभावित क्षेत्रमा पुर्‍याई स्वास्थ्य उपचार निदान सेवा औषधी प्रदान गराइ उपचारको अनुगमन जिल्ला अदालत मुगुबाट गरी सोको प्रतिवेदन सर्वोच्च अदालतमा पेश गर्नु भन्ने विपक्षीहरूका नाउँमा अन्तरिम आदेश जारी गरी पाउँ भन्ने समेत बेहोराको निवेदनपत्र ।

यसमा के कसो भएको हो ? निवेदकको माग बमोजिमको आदेश किन जारी हुनु नपर्ने हो ? माग बमोजिमको आदेश जारी गर्न नपर्ने कुनै आधार र कारण भए यो आदेश प्राप्त भएका मितिले बाटाका म्याद बाहेक १५ दिन भित्र महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय मार्फत लिखित जवाफ पेश गर्नु भनी यो आदेश र प्रस्तुत रिट निवेदनको एक प्रति नक्कल साथै राखी विपक्षीहरूलाई सूचना पठाई त्यसको बोधार्थ महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयलाई दिई लिखित जवाफ प्राप्त भएपछि वा अवधि व्यतित भएपछि नियमबमोजिम पेश गर्नु ।

साथै अन्तरिम आदेशको माग सम्बन्धमा विचार गर्दा मुगु जिल्लाको भिई र धैनकोट गा.वि.स. लगायतका केही गा.वि.स. हरूमा रुघाखोकी सहितको ज्वरो आउने रोग फैलिई महामारीको रूप लिदै गई कैयन व्यक्तिहरूको मृत्यु समेत भैसकेको तर पर्याप्त औषधी र दक्ष स्वास्थ्यकर्मीको अभाव भएकोले पदपूर्ति र औषधी व्यवस्थाको लागि पहल गरिदिनु भनी जिल्ला स्वास्थ्य कार्यालय गमगढी मुगुले मिति २०७०।९।१ को पत्रबाट सो जिल्लाका निर्वाचित सभासद यी निवेदक मोहन बानियाँलाई अनुरोध गरेको र मिति २०७०।९।४ गते कान्तिपुर दैनिकमा पनि उल्लेखित गा.वि.स. हरूमा रुघाखोकी ज्वरोको प्रकोप फैलिएकोले सयौं व्यक्ति सिकिस्त विरामी परी रहेको भन्ने समेतको समाचार प्रकाशित भै रहेको मिसिल संलग्न छायाँप्रतिबाट देखिरहेकोले यो मानवीय स्वास्थ्यसँग सम्बन्धित संवेदनशील विषय रहेको हुँदा हाल उक्त गा.वि.स. हरूमा महामारीको स्थिति के कस्तो अवस्थामा छ ? अवस्था अनुसार अभिलम्ब उपचार तथा उद्धारटोली जानुपर्ने स्थिति विद्यमान भए मागबमोजिमको औषधोपचार लगायतको आवश्यक जो चाहिने व्यवस्था अविलम्ब गर्नु गराउनु भनी विपक्षीहरूका नाउँमा सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९ को नियम ४१(१) बमोजिम यो अन्तरिम आदेश जारी गरी दिएको छ । सोको जानकारी विपक्षीहरूलाई दिई नियमानुसार पेश गर्नु भन्ने यस अदालत एक न्यायाधीशको इजलासको मिति २०७०।९।७ को आदेश ।

नेपाल सरकारको तर्फबाट स्वास्थ्य सेवामा सर्वसाधारण जनताको पहुँच अभिवृद्धि गर्न नीतिगत, कानूनी, कार्यक्रमगत र संस्थागत व्यवस्था गर्दै आएको छ । नेपाल सरकार राष्ट्रिय योजना आयोगले प्रकाशन गरेका आवधिक योजना तथा वार्षिक कार्यक्रमहरूले आधारभूत तथा गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवामा सबै नागरिकको समतामुलक पहुँच बढाउने उद्देश्य लिएको छ । यसै उद्देश्यलाई पुरा गर्न नेपाल सरकार स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालयले आफु अन्तर्गत केन्द्रदेखि गा.वि.स. तहसम्म रहेका

आफना संरचनाहरूबाट इपिडेमियोलोजी, औलो, कालाज्वार नियन्त्रण तथा प्राकृतिक प्रकोप व्यवस्थापन, एकिकृत महिला स्वास्थ्य तथा प्रजनन स्वास्थ्य, एकिकृत बालस्वास्थ्य एवं पोषण, कुष्ठरोग नियन्त्रण, औषधी उपकरण आपूर्ति जस्ता मुख्य कार्यक्रमहरू संचालन गर्दै आएको छ । चालु आ.व. २०७०/७१ मा पनि उल्लेखित कार्यक्रमहरू संचालित छन् । यस कार्यक्रमको मुख्य उद्देश्य नै महामारीको रूपमा फैलिने रोगहरूको रोकथाम गरी मृत्यु दरमा कमी ल्याउनु हो । यस कार्यक्रम अन्तर्गत केन्द्र तथा जिल्लाबाट महामारीको नियन्त्रण तथा व्यवस्थापन गर्न ज्यापिड रेस्पान्स टिम परिचालन गर्ने कार्य रहेको छ । राष्ट्रिय योजना आयोग आफै कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्ने निकाय नभएकोले यस आयोग समेतलाई विपक्षी बनाई दिएको प्रस्तुत निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्ने समेत बेहोराको राष्ट्रिय योजना आयोगको तर्फबाट ऐ.का सदस्य सचिव युवराज भुसालको लिखित जवाफ ।

राज्यको स्रोत साधनले भ्याएसम्म राज्यका सम्पूर्ण जिल्ला, गाउँ इलाका स्तरका स्वास्थ्य संस्थाहरूमा पर्याप्त औषधी, दक्ष जनशक्ति र आवश्यक उपकरण सहितको गुणस्तरीय आम उपभोक्ताको पहुँचयोग्य स्वास्थ्य सेवाको उपलब्ध गराइएको छ । मुगु जिल्लाको भिई र धैनकोट गा.वि.स. लगायतका स्थानमा महामारी फैलिएको सन्दर्भमा सोको जानकारी प्राप्त हुनासाथ रोग प्रभावित क्षेत्रमा तत्काल जिल्ला स्वास्थ्य कार्यालय मुगुबाट मिति २०७०।८।२६ मा विशेषज्ञ सेवा सहितको स्वास्थ्यकर्मीको टोली परिचालन गरेको र उक्त टोलीले रुघाखोकी ज्वरोको प्रकोपको यकिन गरी सोको व्यवस्थापन नियन्त्रणमा लागि परेको र तत्पश्चात मिति २०७०।९।२ मा डा. प्रशान्त कँडेलको नेतृत्वमा थप स्वास्थ्य कर्मीहरूको टोली परिचालन गरी विरामीहरूको निःशुल्क रूपमा चेकजाँच, औषधी उपचार समेत गरी महामारी नियन्त्रणमा लिइएको छ । थप अत्यावश्यक औषधी क्षेत्रीय स्वास्थ्य निर्देशनालय सुर्खेतबाट प्रभावित क्षेत्रमा पठाइएको छ । रुघाखोकी, ज्वरोबाट बच्ने उपायका बारेमा सूचना तथा सन्देशहरू प्रवाह गरी जनचेतना जगाउने कार्य समेत गरिएको छ । मन्त्रालयले महामारी फैलिए देखि नियन्त्रण नहुँदासम्म नियमित रूपमा निर्देशन दिने एवं अनुगमन समेत गरेको र हालउक्त प्रकोप पूर्ण रूपमा नियन्त्रणमा आई स्थिति सामान्य हुँदै गएको हुँदा प्रस्तुत रिट खारेज गरी पाउँ भन्ने समेत बेहोराको स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालयको तर्फबाट ऐ. का सचिव प्रविण मिश्रको लिखित जवाफ ।

मौसम अनुसार हुने रोग वा अकस्मात देखा पर्ने महामारीजन्य प्रकारको जुनसुकै रोगबाट पनि नागरिकले उपचारको अभावमा जीवनको अधिकारको हकबाट बंचित हुन नपरोस भनी स्वास्थ्योपचार सम्बन्धी औषधी लगायतका आवश्यक व्यवस्था गरी सम्भावित जुनसुकै प्रकारको महामारीलाई तत्काल नियन्त्रण गर्न सरकार सदा तयारी हालतमा रही रहेको छ । यसै क्रममा सम्मानित सर्वोच्च

अदालतबाट अन्तरिम आदेश जारी हुनासाथ उक्त आदेश कार्यान्वयन गर्न मिति २०७०।९।२९ मा यस कार्यालयबाट स्वास्थ्य मन्त्रालयलाई लेखी पठाई सकिएको छ । सर्वोच्च अदालतबाट अधिवक्ता कमल निओल विरुद्ध प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय समेत भएको परमादेशको मुद्दामा प्रतिपादित सिद्धान्त समेतका आधार रिट निवेदनमा उल्लिखित विषयका सम्बन्धमा नेपाल सरकारले आफ्नो स्रोत साधन र क्षमताले भ्याएसम्म कार्य गरी रहेको हुँदा रिट निवेदकको माग बमोजिम आदेश जारी हुनुपर्ने अवस्था प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने समेत बेहोराको प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयका तर्फबाट ऐ. का मुख्य सचिव लिलामणी पौड्यालको लिखित जवाफ ।

मुगु जिल्लाको भिई र धैनकोट गा.वि.स. लगायतका स्थानमा महामारी फैलिएको जानकारी प्राप्त हुनासाथ रोग प्रभावित क्षेत्रमा तत्काल जिल्ला स्वास्थ्य कार्यालय मुगुबाट मिति २०७०।८।२६ मा विशेषज्ञ सेवा सहितको स्वास्थ्यकर्मीको टोली परिचालन गरिएको छ । उक्त टोलीले रूघाखेकी ज्वरोको प्रकोपको यकिन गरी सोको व्यवस्थापन नियन्त्रणमा लागिपरेको र तत्पश्चात मिति २०७०।९।२ मा डा. प्रशान्त कँडेलको नेतृत्वमा थप स्वास्थ्यकर्मीहरूको टोली परिचालन गरी विरामीहरूको चेकजाँच, निःशुल्क रुपमा औषधी उपचार गरिएको छ । यस विभागले महामारी फैलिए देखि नियन्त्रण नहुँदासम्म नियमित रुपमा निर्देशन दिने एवं अनुगमन समेत गरेको र हाल उक्त प्रकोप पूर्ण रुपमा नियन्त्रणमा आई स्थिति सामान्य हुँदै गएको हुँदा रिट निवेदकले उठाउनु भएको विषयको सन्दर्भमा माग बमोजिमको आदेश जारी हुनु पर्ने होइन । प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्ने बेहोराको स्वास्थ्य सेवा विभागको तर्फबाट महानिर्देशक डा. लखन लाल साहको लिखित जवाफ ।

भिई र धैनकोट गा.वि.स. लगायतका स्थानमा महामारी फैलिएको जानकारी प्राप्त हुनासाथ मिति २०७०।८।२६ देखि ऐ. ९।१४ सम्ममा डा. सहितको टोली उपचारको लागि खटिइ निःशुल्क उपचार गरिएको छ । अज्ञात रोगका सम्बन्धमा दिर्घ श्वासप्रश्वास सम्बन्धी रोगका कारण मृत्यु भएको देखिएको छ भने अन्य मानिसहरूमा गरिएको परीक्षण अनुसार अज्ञात महामारीबाट नभई चिसो सिजनका कारण भएको पाइएको छ । सो समयमा केही मानिसहरू Viral Pneumonia बाट र अन्य मानिसहरू सामान्य श्वासप्रश्वास रोगबाट धैनकोटमा १८१ र भिईमा जम्मा ५२ जना विरामीहरूको संख्या देखिएको हो जुन Viral Pneumonia अज्ञात महामारी नभै सामान्य भाईरल किसिमको चिसोले हुने रोग हो । यस कार्यालयबाट मिति २०७०।८।२६ देखि मिति २०७०।९।१४ सम्ममा डा. सहितको टोली खटिई विरामीको परीक्षण गरी औषधी उपचार गरी स्थिति सामान्य भइसकेको हुँदा प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने समेत बेहोराको जिल्ला स्वास्थ्य कार्यालय मुगुको तर्फबाट बरिष्ठ जनस्वास्थ्य अधिकृत रोशनलाल चौधरीको लिखित जवाफ ।

नियमबमोजिम पेसी सूचीमा चढी इजलास समक्ष पेस हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनमा रिट निवेदक समेत रहनु भएका अधिवक्ता विष्णुप्रसाद तिमिल्सिनाले यस अदालतबाट मिति २०७१।१।८ गतेको लागि तोकिएको तारेख गुजारी कानून बमोजिम थाम्ने थमाउने अवधि समेत व्यतित भईसकेको छ । प्रस्तुत रिटमा निवेदकले तारेख गुजारेको भएता पनि रिट निवेदनमा मुगु जिल्लामा अज्ञात रोगका कारण मानिसहरु बिरामी परी १५ जनाको मृत्यु समेत भएकोले रोगको प्रकोप प्रभावित क्षेत्रमा यथाशक्य चाँडो उच्चस्तरीय स्वास्थ्य उपचारको व्यवस्था हुन माग गरेको विषय सार्वजनिक महत्व र सरोकारको देखिँदा प्रस्तुत रिट तामेलीमा नरही अदालतले निवेदनको अन्तरवस्तुभिन्न प्रवेश गरी निर्णय गर्ने हुँदा प्रस्तुत रिट निर्णयार्थ यस इजलास समक्ष पेश हुन आएको छ ।

विपक्षी तर्फका विद्वान उप-न्यायाधिवक्ता श्री बालकृष्ण बाग्लेले मुगु जिल्लाको भिई र धैनकोट गा.वि.स. लगायतका स्थानमा महामारी फैलिएको जानकारी प्राप्त हुनासाथ रोग प्रभावित क्षेत्रमा तत्काल विशेषज्ञ स्वास्थ्य टोली परिचालन गरिएको हो । तत् पश्चात मिति २०७०।१।२ मा डा. प्रशान्त कँडेलको नेतृत्वमा औषधी एवं स्वास्थ्य उपकरणहरुको टोली परिचालन गरी महामारी नियन्त्रणमा आइसकेको छ । रोगको प्रकोप प्रभावित क्षेत्रको स्वास्थ्य स्थिति सामान्य भइसकेको अवस्थामा निवेदन माग बमोजिमको आदेश जारी गर्नु प्रयोजनहिन हुने हुँदा रिट निवेदन खारेज गरी पाउ भनी गर्नु भएको बहस समेत सुनियो ।

उल्लिखित बहस सुनी मिसिल अध्ययन गरी प्रस्तुत रिट निवेदन माग बमोजिमको आदेश जारी गर्नु पर्ने हो होइन भन्ने सम्बन्धमा निर्णय गर्नुपर्ने देखियो ।

निर्णयतर्फ विचार गर्दा रिट निवेदन पत्रमा मुगु जिल्लाको भिई र धैनकोट गा.वि.स. मा अज्ञात रोगको प्रकोपको कारण १५ जनाको मृत्यु भई सकेको र अन्य कैयन मानिस बिरामी भएकोले तत्काल विशेषज्ञ सेवा सहितको उच्चस्तरिय स्वास्थ्य टोली गठन गरी रोग प्रभावित क्षेत्रमा पुन्याई निःशुल्क स्वास्थ्य उपचार सेवा उपलब्ध गराउनु र मुगु लगायतका कर्णाली अञ्चलका सबै इलाकास्तरका स्वास्थ्य संस्थामा पर्याप्त औषधी, उपकरण र दक्ष जनशक्ति सहितको व्यवस्था गरी स्वास्थ्यमा आम जनसमुदायको पहुँच पुऱ्याउन आवश्यक कार्यक्रम तथा बजेटको व्यवस्था गर्नु गराउनु भनी विपक्षीहरुका नाममा परमादेशको आदेश जारी गरी पाउँ भनी माग गरेको देखिन्छ । विपक्षी तर्फको लिखित जवाफमा मुगु जिल्लाको भिई र धैनकोट गा.वि.स. मा फैलिएको महामारी नियन्त्रणको लागि रोग प्रभावित क्षेत्रमा जिल्ला स्वास्थ्य कार्यालय मुगुबाट मिति २०७०।८।२६ मा औषधी र उपकरण सहित विशेषज्ञ सहितको टोली परिचालन गरिएको र पुनः मिति २०७०।१।२ मा डा. प्रशान्त कँडेलको नेतृत्वमा थप स्वास्थ्यकर्मीहरुको टोली परिचालन गरी निशुल्क स्वास्थ्य सेवा प्रदान भई हाल

रोगको प्रकोप पूर्ण रूपमा नियन्त्रणमा आई स्थिति सामान्य भएको छ । नेपाल सरकारले केन्द्र देखि गा.वि.स. सम्म स्वास्थ्यमा पहुँच पुऱ्याउने कार्यक्रमहरु संचालन गर्दै आएको र ती कार्यक्रम आ.ब. २०७०/७१ मा समेत भएकोले रिट निवेदन खारेज गरी पाउँ भनी माग गरेको पाइन्छ ।

मुगु जिल्लाको भिई र धैनकोट गा.वि.स. मा रुघाखोकी, ज्वरो आउने र टाउको दुख्ने लक्षण रहेको अज्ञात रोगको कारण मिति २०७०।८।१९ देखि ऐ. ३० गतेसम्म १५ जनाको मृत्यु भएको र अन्य मानिसहरु विरामी अवस्थामा रहेकोले यथाशिघ्र यथोचित स्वास्थ्य सेवाको प्रवन्धको लागि सार्वजनिक महत्वको विषयमा प्रस्तुत रिट निवेदन दायर भएको छ । प्रस्तुत निवेदनका सम्बन्धमा यस अदालत एक न्यायाधीशको इजलासबाट मिति २०७०।९।७ मा रिट निवेदनमा प्रारम्भिक सुनुवाई गर्दा प्रस्तुत विषय मानवीय स्वास्थ्यसँग सम्बन्धित संवेदनशील भएको हुँदा हाल रोगको प्रकोप प्रभावित क्षेत्रमा महामारीको स्थिति के कस्तो अवस्थामा छ अवस्था अनुसार अविलम्ब उपचार तथा उद्धार टोली जानुपर्ने स्थिति विद्यमान भए माग बमोजिम औषधी उपचार लगायतको जो चाहिने आवश्यक व्यवस्था अविलम्ब गर्नु गराउनु भनी विपक्षीहरुका नाममा अन्तरिम आदेश जारी भएको देखिन्छ । निवेदकले निवेदनपत्रमा रोग प्रभावित क्षेत्रमा तत्काल औषधी उपकरण सहित उच्चस्तरीय स्वास्थ्यकर्मीहरुको टोली परिचालन गरी निशुल्क स्वास्थ्य सेवा प्रदानको लागि माग गरेको विषय यस अदालतको अन्तरिम आदेशमा सम्बोधन भएको पाइयो ।

विपक्षीहरुको लिखित जवाफबाट रोगको प्रकोप फैलिएको क्षेत्रमा मिति २०७०।८।२६ र मिति २०७०।९।२ मा औषधी र स्वास्थ्य उपकरण सहित विशेषज्ञ स्वास्थ्यकर्मीहरुको टोली खटिई निःशुल्क रूपमा औषधी उपचार सेवा प्रदान गरी प्रकोप नियन्त्रण आई स्थिति सामान्य भएको भन्ने देखिन्छ । उक्त प्रकोप नियन्त्रण गर्ने क्रममा जिल्ला स्वास्थ्य कार्यालय मुगुबाट एवं क्षेत्रीय स्वास्थ्य निर्देशनालय सुर्खेतबाट समेत प्रकोप प्रभावित क्षेत्रमा स्वास्थ्यकर्मी तथा औषधी पठाई प्रकोप एकिन गरी उपचार प्रदान गरेको देखिन्छ । स्वास्थ्यकर्मीहरुको टोलीले स्थानीय जनमानसमा रुघाखोकी ज्वरोबाट बच्ने उपायका बारेमा सूचना तथा सन्देशहरु प्रवाह गरी जनचेतना जगाउने कार्य समेत गरेको भन्ने लिखित जवाफबाट देखिन्छ । यसरी रोगको प्रकोप प्रभावित क्षेत्रमा प्रकोप सम्बन्धी सूचना प्राप्त हुनासाथ सरकारको तर्फबाट रोगको नियन्त्रणको लागि समयमा नै आवश्यक स्वास्थ्य उपचारको प्रवन्ध गरी प्रकोप नियन्त्रण गरेको देखिन आयो । रोगको प्रकोपको स्थिति सामान्य भई सकेको अवस्थामा उक्त क्षेत्रमा प्रकोप नियन्त्रणका लागि विशेषज्ञ सहितको टोली खटाउनु भनी आदेश जारी गरी रहनुको प्रयोजन नहुने हुन्छ ।

निवेदकले प्रस्तुत रिटमा मुगु लगायतका समग्र कर्णाली अञ्चलका सबै गा.वि.स. र इलाकास्तरका स्वास्थ्य संस्थाहरूमा आम उपभोक्ताको स्वास्थ्यमा पहुँच योग्य स्वास्थ्य सेवा उपलब्ध गराउन आवश्यक बजेट तथा कार्यक्रमको व्यवस्था गर्न समेत परमादेशको माग गरेको पाइन्छ । नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १२(१) मा प्रत्येक व्यक्तिलाई सम्मानपूर्वक बाचन पाउने हक हुनेछ भनी बाचन पाउने हक मौलिक हकको रूपमा रहेको छ । धारा १६ मा वातावरण तथा स्वास्थ्य सम्बन्धी हकको व्यवस्था छ । धारा १६(१) मा प्रत्येक व्यक्तिलाई स्वच्छ वातावरणमा बाच्ने हक र धारा १६(२) मा प्रत्येक नागरिकलाई कानुनमा व्यवस्था भए बमोजिम आधारभुत स्वास्थ्य सेवा निःशुल्क रूपमा पाउने हक हुनेछ भन्ने व्यवस्था गरेको देखिन्छ । जनताको स्वास्थ्य सेवा पाउने मौलिक हकको प्रत्याभूतिका लागि राज्यले केन्द्रदेखि गा.वि.स. तहसम्मका प्रत्येक स्वास्थ्य संस्थामा आवश्यकीय औषधी सहित स्वास्थ्यकर्मीको सुविधा पुऱ्याउनु सरकारको दायित्व भएको र यसको लागि आवश्यक बजेट तथा कार्यक्रमको व्यवस्था हुनुपर्ने कुरामा विवाद छैन ।

यस सन्दर्भमा निवेदक अधिवक्ता कमल निओल विरुद्ध नेपाल सरकार प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयसमेत भएको यसै प्रकृतिको परमादेशको रिट (ने.का.प. २०६८, अंक ७, निर्णय नं. ८६४७) मा निवेदकले जाजरकोट, रुकुम र दैलेख लगायतका जिल्लाहरूमा फैलिईएको संक्रामक हैजा रोगले त्यस क्षेत्रका नागरिकहरूको अकालमै दिनानुदिन मृत्यु भइरहेकोले रोग नियन्त्रण गर्न एवं रोगबाट पीडित विरामीहरूको उपचारको उचित व्यवस्था गर्न परमादेश जारीको माग गरेकोमा यस अदालतबाट मिति २०६७।६।२१ मा आदेश हुँदा स्वास्थ्य सम्बन्धी मौलिक हकका सम्बन्धमा व्याख्या भई "प्रत्येक स्वास्थ्य चौंकि लगायत सरकारी अस्पतालहरूमा मौसम अनुसार र बेलाबेलामा उत्पन्न हुने प्रकोपलाई नियन्त्रण गरी विरामीलाई औषधी उपचार गरी ज्यान बचाउन बेलैमा अस्पतालमा पर्याप्त औषधी भण्डारण गर्ने र दरबन्दी अनुसारको डाक्टर, नर्स र अन्य स्वास्थ्यकर्मीहरूको पदपूर्ति गरी राख्ने व्यवस्था गर्नुका साथै अवस्था अनुसार आवश्यक परे काठमाडौँबाट विशेषज्ञ डाक्टरहरूको टोली पठाउने लगायतका जेजस्तो व्यवस्था गर्नुपर्छ गर्नु" भनी विपक्षी नेपाल सरकारका नाममा निर्देशनात्मक आदेशसमेत जारी भएको देखिन्छ । यस अदालतबाट निर्देशनात्मक आदेश जारी भइ सो आदेशलाई मध्यनजर गरी स्वास्थ्य सम्बन्धी कार्यक्रम संचालन गरिएको भन्ने विपक्षी तर्फको लिखित जवाफ भएको र एउटै विषयमा पटक पटक आदेश जारी गरी रहनु औचित्यपूर्ण समेत नहुँदा निवेदन माग बमोजिमको आदेश जारी गरी रहनु परेन ।

तसर्थ माथि विवेचना गरिए अनुसार निवेदन मागबमोजिमको आदेश जारी गरी रहनुको प्रयोजन नभएकोले प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज हुने ठहर्छ । साथै यस अदालत एक न्यायाधीशको इजलासबाट मिति २०७०।९।७ मा जारी भएको अन्तरिम आदेश समेत स्वतः निष्क्रिय हुन्छ । प्रस्तुत रिटको दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार बुझाई दिनु ।

का.मु प्रधान न्यायाधीश

उक्त रायमा सहमत छु ।

न्यायाधीश

इति सम्बत् २०७१ साल चैत्र ४ गते रोज ४ शुभम्

इजलास अधिकृत:- शिवप्रसाद खनाल

कम्प्युटर गर्ने:- रामशरण तिमिल्सीना